

ΝΙΚΟΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΙΟΣ

Νὰ μιλῆσῃ κανεὶς γιὰ δημιουργό, ξατίας θανάτου, εἶναι τὸ θλιβερώτερον τῶν πραγμάτων. Κι ὅμως στὴν εἰσαγωγή μου ὀφείλω νὰ σημειώσω, πὺς ἡ φιλοδοξία τοῦ φτωχοῦ νέου δὲν ἔχει ἀπαίτηση σχετικὰ μετὰ τὴ μεγάλη δημιουργία. Κ' εἶναι ὁ ἀπόλυτος σεβασμὸς τοῦ θανάτου, ποὺ φέρνει γυμνὴ τὴν ψυχὴ μου νὰ σταθῇ ἀντιμέτωπη μετὰ τὸ ἔργο του. Θὰ μιλήσω λοιπὸν μετὰ ἀγάπῃ.

Εἶναι ἄνθρωποι γεννημένοι νὰ ὑποφέρουν ἐνὸς ἄλλοι ἐπαναστατοῦν ὅταν τῶν τελευταίων ἡ διδασχὴ ριζωθῇ στὴν ψυχὴ τῶν πρώτων, αὐτοὶ γίνονται δυστυχισμένοι. Αἰσθάνονται ἴσως τὴν ἐξίλαστήρια προσφορά τους, ὅμως ἀρέσκονται πλεὺς πολὺ στοῦ ρόλο τῶν θυμάτων, νομίζοντας ἔτσι ὅτι ἔχτελοῦν τὸν προορισμὸν τους. Μάλιστα ἂν κάποτε διαμαρτυρηθοῦν, ἡ φωνὴ τους τελειώνει σὲ θρῆνον παιθητικόν. Ἄλλ' ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων συνήθισε στὴ σκληρότητα τῶν πραγμάτων, κ' ἡ ἀκοή τους δὲ στέργει νὰ σπλαχνίζονται τὴ διαμαρτυρούμενη ἀλλ' ἀκίνδυνη κατάστασι. Τῶν δυστυχισμένων ἡ φωνὴ φτάνοντάς τους ὡς εὐχὴ παρακλητικὴ κι ὅχι ὡς ἐξανασταστικὴ βία, τοὺς ἀρίνει τελειῶς ἀσυγκλιντοῦς. Στὸ ζήτημ' αὐτὸ ἡ ἀνθρωπότητα εἶναι λιγώτερο μεταφυσικὴ, καὶ δικαιολογητικὸς λόγος στὴν κρίσιν μου βρίσκειται ἂν ἐξετάσουμε τὴ διαγωγὴ τῆς σὲ προβλήματα συμφεροντικὰ. Τότε οἱ ἀνώφελες διαμαρτυρίες τῶν θυμάτων ἡχοῦν σὰ φωνὲς στὴν ἐρημίαν.

Ἀπὸ τὸ μοναδικὸν του βιβλίον ποὺ τυπώθηκε στὴν Ἀλεξάνδρεια τὸ 1919, πηγάζει ἡ προαναφερμένη σχέση ἐνὸς ἀτόμου μετὰ τὴ ζωὴ. Ἀλλὰ προτοῦν μιλήσω γιὰ τὴ βαθύτερη οὐσία τοῦ νεανικοῦ αὐτοῦ ἔργου, ὀφείλω, γιὰ ἰσορροπικὸν λόγους, κριτὴ καὶ φίλον, νὰ σταματήσω στὴν ἀτέλεια τοῦ ὕφους καὶ στὴν στιχουργικὴν ἀκαταστασία. Τοῦ ἔλειπε ἡ ἐπιλογὴ, ποὺ προϋποθέτει μιὰν αὐστηρὴν κρίσιν. Τοῦ ἔλειπ' ἀκόμα καὶ κάποια ἐπιστήμη τῆς τεχνικῆς. Ἀνῆκε στοὺς

ποιητὲς ἐκείνους πὺν ὀδηγοῦνται μόνο ἀπὸ τὸ ἔνστιχτο, καὶ πὺν τοὺς οἴχτιρε ὁ Μπωντελαῖρ θεωρῶντας τοὺς ἀτελεῖς. Καὶ στὸ μεταγενέστερό του ἔργο, μ' ὄλο πὺν σπουδάζοντας συνεχῶς εἶχε κατορθῶσει ν' ἀποφεύγη πολλὰ του σφάλματα, συναντοῦμε καὶ πάλι ἀτέλειες πὺν πειράζουσιν τὴν αἴσθησι γιὰ τὸ μέγεθός τους. Παρασέρονταν φανερά ἀπὸ τὸ αἴστημα, κ' ἡ προσπάθειά του, ὑποτάσσοντας πρῶτα τὸ στίχο νὰ ὑποταχτῇ στὰ δεσμά του, καταντοῦσε σχεδὸν ματαιοπονία. Ἔτσι στὴν ποίησή του ὑπάρχουσιν στίχοι λαμπροὶ καὶ στροφές ἄρτιες, ὅμως σπάνια θ' ἀντικρύσης καὶ τὸ τέλειο ποίημα. Μὰ εἶτανε κι ἄπειρος, σχεδὸν παιδί. Κι ἂν ἀργότερα ἔδωσε συχνότερα δείγματα τεχνικῆς ἀρτιότητος, παρουσίαζε πάλι τ' ἀρχικά του ἐλαττώματα, πὺν ἀποδείχνει ὅτι τοῦλειπε ἡ σχετικὴ μόρφωση κι ὁ ἀφομοιωτικὸς νοὺς πὺν ὠφελεῖται στὸ πλούσιο περιβάλλον. Κ' ἡ Ἀλεξάνδρεια τότε γνῶριζε τίς συνειδητότερες προσπάθειες, πὺν ἀποβλέπανε μόνο στὴν ἐξυπηρέτησι τῆς Τέχνης. Κ' ὠφείλε νὰ ταχτοποιηθῇ, ν' ἀφομοιώσῃ πολλὰ πράματα καὶ ταξιθετώντας κριτικά τίς κερδισμένες του γνῶσεις ν' ἀκουμπήσῃ στὴν ἐπιστήμη. Ἀλλὰ τοῦλειπε τὸ ἀπαραίτητο, κατὰ τὸν Μπωντελαῖρ στοιχεῖο τῶν μεγάλων ποιητῶν, πὺν εἶναι μαζί καὶ βαθιοὶ κριτικοί.

Ὅμως τὰ ποιήματά του ἦσαν πλημυρισμένα ἀπὸ αἴστημα. Κι ἂν στὴν πρώτη ματιὰ μᾶς ἀπέλπιζαν, σὲ προσεχτικώτερο κοίταγμα, παρουσίαζαν τὴν κρυφὴν ἀρετή τους. Κ' ἡ μεγαλύτερη ἀρετή τους ἦταν ἡ ὑπόσχεσι γιὰ τὸ μέλλον. Κι ἂν τὸ μέλλον αὐτὸ δὲ δικαιώθηκε, θυμηθῇτε τὸ θάνατο καὶ θρηνεῖστε ἀπάνου στὸ φριχτὸ πεπρωμένο.

Στὴ βαθύτερή της οὐσία ἡ ποίησις του τότε παρουσίαζε τριπλὴν ἄποψιν.

Ι. Ἐπαναστατικότητα. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ ἦταν ξένο πρὸς τὸ χαρακτήρα του καὶ μόνο ὡς ἐπίδρασι ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν του, πρέπει νὰ θεωρηθῇ. Κι ὅσοι τότε γνῶρισαν, ἐννοοῦν εὐκολώτερα πὺς ὁ Σαντορινιὸς ἦταν ἀδύνατο κι ἀπὸ φυσικό του, ὅχι μόνο νὰ σταθῇ στὸ σκληρὸ ὕψος τοῦ ἐπαναστάτη, ἀλλὰ καὶ ν' ἀντισταθῇ κάπως, ἴσως καὶ νὰ διαμαρτυρηθῇ κἀν. Ὁ ἴδιος συναισθάνοταν τὴν ἀδυναμία του, κ' ἔτσι ἡ ἐπαναστατικὴ του διάθεσι, εἶναι μιὰ στιγμιαία ὀργή, πὺν σβύνεται γοίγωρα στὸ σκοτάδι τῆς αἰῶνιᾶς του μελαγχολίας.

Τὸ λέγω: ἔχω τὴ δύναμη καὶ θέλησα νὰ ζήσω.

Τοὺς μορφασμούς σας ἄνθρωποι πάντα περιφρονῶ,
τὶς ἀηδίες, ἦρθα, ἔδω στὸν κόσμον, γιὰ νὰ σθύσω,
κι ἂν δὲ μπορέσω τί μ' αὐτό; μονάχος θὰ πονῶ.

Εἶπα: ἄς σταματήσω ἔδω, νομίζω πὼς ἀράζω...

κι ὅλο τὸ εἶναι μου ἄς γενεῖ θῦμα στὴν καλωσύνη,
κι ἂν ἡ κακία μερικῶν μὲ κάνει καὶ σπαράζω,
στὰ χέρια τὰ τυραννικὰ θὰ νοιώθω εὐγνωμοσύνη...

Εἶναι τὸ πρῶτο τετράστιχο τῆς συλλογῆς του καὶ τὸ
πρῶτο τῆς τελευταίας σελίδας. Ἰκονοποιεῖται στὴν παθη-
τικὴ στάση, κ' ἡ ὥς θῦμα προσφορά τοῦ ἑαυτοῦ του, τότε
χαροποιεῖ. Ἀλλὰ κύριο προσὸν τοῦ δυνατοῦ ἐπαναστάτη
δὲν εἶναι ἡ ἐλπίδα τῆς νίκης κ' ἡ μέθη ἐνὸς θριάμβου;
Οἱ λίγοι στίχοι μᾶς δείχνουνε πὶο πολὺ μιὰν εἰκόνα θλι-
βεροῦ νικημένου.

II. Ρομαντικὴ μελαγχολία. Καὶ βεβαίως ὄχι ἀδικαιολό-
γητη. Κι ἂν εἶχαμε τὸ δικαίωμα τῆς διαμαρτυρίας, ὡς ἐλεύ-
τερα ὄντα, τοῦλάχιστο ἄς ἀκουστῇ τὸ πικρὸ μας παράπονο
σήμερα, ἐναντίον τῆς Μοίρας του, ποὺ μᾶς κάνει ὡς κι
αὐτό του τὸ θάνατο, νὰ χαιρετοῦμε σὰ λύτρωση. Κ' εἶναι
ὁ συνδυασμὸς τῆς ἄπειρης στῆ ζωὴ δυστυχίας του μὲ τὴ
θυσιαστικὴ του προσφορά ποὺ τὸν σπρώχνανε νὰ ταυτίσῃ
τὴν ἔννοια τῆς ἀγάπης μὲ τὴ θυσία στοὺς ἐξαιρετοὺς στί-
χους του.

Τὸ ν' ἀγαπᾶς, εἶναι νὰ ζῆς κάθε στιγμή
μὲς στὴν ψυχὴ τῶν ἄλλων ποὺ πονοῦνε...

Στὴ μελαγχολία του ὑπάρχει ὁ πόθος γιὰ τὸ ἀνέφικτο,
τὸ φροῦδο τῶν διαψευσμένων ἐλπίδων, ἡ πλάνη τῶν γλυ-
κῶν ὀνείρων, ἡ δειλία κι ὁ συχαμὸς τῆς ἐπαφῆς μὲ τὴ βί-
βανση πραγματικότητά, κ' ἡ θλίψη γιὰ τὸ πρόσκαιρο τοῦ
ἀνθρώπινου βίου. Καὶ μαζὶ ὅλ' αὐτὰ εἶναι τὰ πρῶτα ση-
μᾶδια συγγένειας, ποὺ λίγο ἀργότερα θὰ τότε πλησιάσουν
περσότερο στὸ θλιμένο ποιητὴ τοῦ «Ἀπολλώνιου Ἀσματος».

III. Φυσιολατρεία. Ἡ ἀφορμή της σὲ δυὸ λόγους 1^ο στὴν ἀπελπιστικὴ του διάθεση πού τότε βίαζε ν' ἀρνηθῇ τὰ καλὰ τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ νὰ νοσταλγῇ ἓνα ἀπλούστερο καὶ φυσικώτερο τρόπο ζωῆς, καὶ 2^ο στὴν κληρονομικότητα, πού σχεδὸν κι ὅλη μας τὴ φυλὴν ἐπηρεάζει. Δὲν ἔχουμε καὶ πολὺ μακρυνθῇ τῆς χωριάτικης ζωῆς τῶν προγόνων μας καὶ διατηροῦμε ἀκμαῖο τὸν πόθο τῆς ἐπιστροφῆς στοὺς ἀγρούς. Καὶ σ' αὐτὴ του τὴ διάθεση ἀνήκουν καὶ τὰ λίγα ἡθογραφικά του ποιήματα.

Ξένη ἐπίδραση στὰ πρωτόλεια του ἐκεῖνα, συστηματικὴ δὲν ὑπάρχει. Σ' ἓνα δυὸ του διακρίνεται τοῦ Καβάφη, κάπου ἄλλου Παλαμᾶ καὶ σπανιώτερα Μαλακάση. Ὅμως ἡ ἀκαταστασία τῆς μορφῆς ἐμποδίζει τὸ παρουσίασμα μιᾶς τέχνης προσωπικῆς. Συμπαθῶ περισσότερο τὰ ἐξῆς: «**Θρίαμβος**», «**Στιγμὲς Θλίψεως**», «**Ἀνοιξη**», «**Ὁ Ἥλιος τοῦ Νεῖλου**», «**Καταδίκη**», «**Αφιέρωση**» καὶ τὸ «**Σὰν Ἀγαπᾷς...**»

Ὅταν τυπώνονταν τὸ βιβλίον ἐκεῖνο ὁ Σαντορινιὸς βρισκοταν στὸ πρῶτο στάδιο τῆς ἀρρώστιας του. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1920 ταξίδεψε στὴν Κύπρο καὶ μετὰ λίγο καιρὸν ἔφτασε τέλος στὸ νησί του, τὴ Σύμη, πού πάντοτε νοσταλγοῦσε. Μ' ὅλα ταῦτα ἡ κατάστασί του χειροτέρευε ὀλοένα. Ἐκεῖ στὴν ἀπειρή κι ἀρρωστημένη του μοναξιά, ἡ μελαγχολία τὸν κυριεύει καὶ τοῦ γίνεται μοναδικὴ ἔμπνευση. Περισσότερο ἀπὸ χρόνον ἔμειν' ἐκεῖ. Τὰ τελευταῖα του γράμματα σὲ διάφορους φίλους εἶναι κραυγὴ ἀπόγνωσης. Κρίθηκε ἀναγκαῖο νὰ σταλῇ κάπου καλύτερα, ν' ἀπολάβαινε τουλάχιστο κάποια περιποίηση. Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1922 νοσηλεύονταν στὸ φθισιατρεῖο τῆς Ἀθήνας «ἡ Σωτηρία», ὅπου καὶ πέθανε.

Ὁ χρόνος πού μεσολαβεῖ, ἀπὸ τὸ κρινόμενο βιβλίον, ἴσα μὲ τὸ θάνατό του, ἐξὸν τοῦ ὅτι εἶναι πολὺ λίγος, ἦτανε κι ὅλας γεμάτος ἀγωνία γιὰ τὸ καθημέρινό του ψωμί, γεμάτος κι ἀπ' τὴ φοβὴ τοῦ θανάτου. Καὶ γενικῶς ἂν καὶ τοῦλειψε πάντοτε ἴσως ἡ γόνιμη ψυχικὴ γαλήνη, ἀλλὰ στὰ πρῶτα τουλάχιστο χρόνια του, εἶχε τὴν ἐνθερμὴ πίστη πρὸς ἓνα μέλλον ἰδανικό, πού ἡ γόησσα φαντασία τοῦ τῶδειχνε στὰ μυστικὰ ὄνειροπολήματά του. Κ' εἶναι αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐλπίδα πού τὸν ἔριχνε στὴν ἐνέργεια καὶ

τὸν ἔπειθε νὰ ὑποφέρει κάθε εἶδους κακονυχία καὶ στέρηση
μὲ μιὰν ἀλυσισία ἡρωϊκή. Ἀρχισε τὸ βιοποριστικό του
στάδιο μαζί μὲ τὸν Πέτρον Ἀλήτη, πουλῶντας ἡφμερίδες,
κ' ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἐπαγγελμάτων του παρουσιάζει, σὲ πολὺ
λίγο σχετικῶς διάστημα, μιὰ καταπληχτικὴ ποικιλία. Ἐγινε
πλανώδιος καπνοπώλης, δούλεψε ὑπάλληλος σὲ καταστή-
ματα, μπῆκε σ' ἐργοστάσια ἐργάτης, μεσίτης σὲ παραγγελι-
οδοχικὰ γραφεῖα, ὑποβολέας καὶ ἡθοποιὸς σὲ θιάσους καὶ
τέλος ἀπὸ διορθωτὴς τυπογραφείου δημοσιογράφος. Κι
ὅταν ὁδηγημένος ἀπὸ τοὺς γιατροὺς ἐγκατάλειψε τὴν Ἀ-
λεξάντρεια δούλεψε ὡς ἐπιστάτης σὲ κάποια *ἔσμπα*. Ὅταν
κατόπι γνώρισε τὴν πραγματικὴν του κατάστασιν, ὅλο τὸ
θάρος κ' ἡ πεποίθησί του ἀπολέστηκαν, κ' ἡ ἀπελπισία
ἔμεινε μόνη σκοτεινὴ θεὰ καὶ κυρίαρχη τῆς ψυχῆς του.

Τὸ ἐπαναστατικὸ στοιχεῖο ἀτρόφησε τελειωτικά. Ἡ
εἰδυλλιακὴ χάρις τῶν ἡθογραφικῶν του ἐχάθη. Μόνο στὴν
ἀνάμνησιν φωτεινῶν ἡμερῶν ἡ ποιήσιν του διατηρεῖ κάποια
δρῶσερότητα. Κ' ἐννοῶ κυρίως τὰ τετραστιχὰ του ποὺ δεί-
χνουν ἐπηρεασμένους κάπως ἀπὸ τὴν «*Παγὰ Λαλέονσα*».
Καὶ σ' αὐτὰ ὅμως τὸ φυσικὸ κόσμον τὸν ἀντιλαμβάνεται μέσ'
ἀπὸ τὸ μαγνάδι τῶν ρεμβασμῶν καὶ τῶν ὀνείρων του. Ἡ
μελαγχολία του τρέφει τὸν πεσσιμισμό του κι αὐτὸς μετα-
τρέπει ἐκείνη σὲ μυστικοπάθεια.

Κάθε στιγμῆς τὸ πέρασμα τί μυστικὰ δὲν κρύβει!
Χάνονται κόσμοι κι ἄλλοι ξαναζοῦν χωρὶς σημάδι,
κάτι ποὺ ἡ θύμηση κρατᾷ παντοτεινὰ μᾶς θλίβη
κι ἀκοῦμε γύρω ψίθυρους σὰ ν' ἄρχονται ἀπ' τὸν Ἀδῆ.

Πλάκα μαρμαρίνη βαριά, μὲ μαγικὰ δεμένη,
σκεπάζει τάφους γνώριμων νεκρῶν, ποὺ κάπου κλαῖνε.
Θὰ θέλουν κάτι νὰ μᾶς ποῦν ὅλοι αὐτοὶ οἱ χαμένοι,
θὰ θέλουν κάτι νὰ μᾶς ποῦν, μὰ δὲν τὸ λένε...

Ἡ ἀπαισιοδοξία του τὸν ἔκανε ν' ἀρνηθῇ καὶ τὴν
ἀνάγκη τῆς θυσίας, γιὰ ὅποια ἰδεολογία καὶ νὰ παραδέ-
χεται μιὰ γυναικεία παθητικότητά καὶ τὸ θοῖνο. Κ' ἡ ἔκ-
φραση τῶν παραπόνων του, ἐπειδὴ δὲ βρίσκει καμιὰν
ἀπήχησιν εἶναι σὰ νὰ μὴν ἐκφραζότανε ποτὲ ὡς ἀποτέλεσμα,
κι ὁ ἴδιος πέτυχε τὸν τίτλον: *Κρυφὰ Παράπονα*.

Πολλάτον ποιήματα ἀπ' αὐτὴ τῇ σειρᾷ παρουσιάζουν καὶ στὴν οὐσία καὶ στὴ μορφὴ στενὴ συγγένεια μὲ τὸ «Ἀπολλώνιον Ἄσμα.» Γιατὶ στὰ βαθύτερα τοῦ κ. Σκίπη διατηρήθηκε, παρ' ὅλο τὸν κλασικισμό του, ἡ παλὴ κλίση πρὸς τὴ νοσταλγία, ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ μελαγχολικὰ φθινύπωρα, κάτι τέλος πὺν τότε συνδέει μὲ τὴν πρώτη του ρομαντικὴ διάθεση. Ὁ Σαντορινιὸς μὲ τὴν ἴδια ψυχικὴ διάθεση, εὗρισκε τὴν τελειότερη ἔκφραση τῶν ἰδίων του συναισθημάτων στὴν ἄρτια τέχνη τοῦ «Ἀπολλώνιου». Κι ὁ ἐπηρεασμὸς του φυσικὸς κ' εὐκολοξήγητος.

Αὐτὴ εἶναι στὰ γενικὰ ἡ κληρονομία τοῦ φτωχοῦ μας φίλου· μικρὴ καθὼς εἶναι διστάζω πολὺ νὰ δεχτῶ τὸ δυνατό τῆς ἀντοχῆς της μέσα στῶν χρόνων τὸ γύρισμα. Ὅμως ὅτι μᾶς ἔδειξεν ἀρετὲς καὶ προσόντα, ἱκανὰ νὰ μᾶς πείσουνε, ὅτι τὸ θάνατό του πρέπει νὰ χαρακτηρίζουμε ὡς σοβαρὴν ἀπώλεια, δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία.

Καὶ μὲ ποιὰ θλίψη ἀναλογίζομαι σήμερα πὺς ὁ νέος ἐκεῖνος πὺν τόσα ὄνειροπόλησε, ὅταν αὔριο κ' ἐμεῖς οἱ λίγοι πὺν τὸν ἐγνωρίσαμε χαθοῦμε, θᾶν' ἕνας σάν,

... τοὺς ἄγνωστους νεκροὺς καὶ ξεχασμένους
πὺν τὸνομά τους ἔσθυσε περνώντας ὁ καιρὸς
κι ἀπ' τὶς καρδιὰς τῶν φίλων τους κι ἀπ' τὸ φτωχὸ
(σταυρὸ τους.

Μ' αὐτὰ ἐννοῶ κυρίως τὸ σύνολο· εἶναι βέβαιον πὺς δὲν ἔχει τὸ ἀπαιτούμενον βάρος κι ὄγκο νὰ ἐπιβληθῇ καὶ νὰ ἐπιζήσῃ. Ἀλλ' ὅτι θὰ μείνουν ποιήματά του σ' ἀνθολογίες, οὔτε γνώμη ἀντίθετη. Περθαίνει λοιπὸν κι ἕνα τόσο ἄρτιο ποίημα, σάν αὐτό, πὺν τὸ θεωρῶ τὸ καλύτερον πὺν μᾶς ἄφησε, πὺν κι ἂν θυμίζῃ λίγο Βερλαῖν, εἶναι γιὰ μὲν ἀληθινὸ ἀριστοῦργημα:

Τὸ λευκὸ ξωκλήσι μὲ τὸ κυπαρίσι
παὶ στὸ ρημονῆσι
κάτι θᾶχῃ πάρει, κ' ἔχει αὐτὴ τὴ χάρη
ἀπὸ τὸ φεγγάρι.

Ἀπὸ τὸ φεγγάρι κι ἀπὸ τὴν καρδιά μου
τὴ βαριοθλιμένη, πόθοι μου χαμένοι!

Μοιρολόϊ καὶ τάφος, τὸ λευκὸ ξωκλήσι

Παὶ στὸ ρημονήσι.

ΓΛΑΥΚΟΣ ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ